Szabolcs Ottó (1927-2013)

By knauszi on 2014. jan. 27. - 14:36

Szabolcs Ottó műveinek, s tevékenységének, sokoldalú kapcsolati hálójának stb. nagyon nagy szerepe van a Kádár-rendszer közepének és második felének oldódási folyamataiban...

Túrkevei középiskolai tanár gyereke volt, apja – haláláig – tekintélyes ember volt a városban, a holokauszt után 49 fősre apadt hitközség elnöke is volt. A deportálásból visszatérő Szabolcs Ottó immár Budapesten folytatta tanulmányait, s élt aktív közéletet a kommunista pártban, a sajtópolitikában, a moziágazatban.

Hogy valami nem stimmel, már 1949-től gyanús lett neki. Később városi legendaként terjedt, ami vele történt meg: levelet írt Rákosinak, hogy most érti csak meg, hogy Rákosi elvtárs mire mondta, hogy a párt legbelső köreibe is beépült az ellenség: nyilván az AVO-ba beépült ellenség intézi el valamiképpen, hogy a népi demokráciához vagy éppen a kommunista párthoz hűséges, kiváló embereket sorra viszi el az AVO. Az államvédelmi hatóságot Rákosinál feljelentő naiv fiatalember nagy szerencséje volt, hogy egyik barátnője (a barátnők legendásan nagy száma persze javítja kicsit statisztikailag egy ilyen történet csodás véletlenszerűségét) a Rákosi-titkárságon dolgozott postabontóként, így a levél nem kerülhetett sem a címzett, sem más illetékes kezébe, s az aggódó leányzó lebeszélte az ügybuzgó fiatalembert az Államvédelmi Hatóság ellen kezdeményezendő további eljárásról.

Az MTA történészreferenseként dolgozott, a történészek átlagánál talán jobban belelátva nagy karrierek indulásába, kis kompromisszumokba és nagy pálfordulásokba. Talán e korszakban alapozódott meg nála, hogy kollégái munkássága iránt a történész-, sőt tudóskörökben szokásosnál sokkal inkább érdeklődött – ennek objektivációja a szokatlanul sok könyvkritika életművében, vagy a történelemtanár-továbbképzésekbe bevont kollégák széles köre.

A tudományos pálya első évtizedének produktuma a Horthy korszak köztisztviselőinek, közalkalmazottainak társadalomtörténetét, szerveződéstörténetét feldolgozó monográfia, majd kismonográfiák, tanulmányok. Szabolcs munkássága kulcsszerepet játszik abban, hogy Ránki György környékén megszületik a Horthy-rendszer új leírása, mely a hagyományos nagytőkés-nagybirtokos uralkodó osztály mellé, egyenrangú tényezőként emeli be a keresztény köztisztviselőket. Ezek a művek ma is az értelmiségtörténet tanulmányozásának alapkönyvei: pl. Budapest tisztviselőrétegei az ellenforradalmi rendszer első évtizedében (1963), Munka nélküli diplomások a Horthy-rendszerben (1964), Köztisztviselők az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisában (1965). De akkor születik az egyetlen olyan ifjúkori mű is, melyre nem szívesen emlékezett vissza: a Balogh Sándorral közösen írott pedagógustörténet.

A hatvanas és hetvenes évek Szabolcs Ottója (az oktatásért felelős minisztérium, majd annak háttérintézete vezető munkatársaként) már elsősorban a korszak oktatáspolitika-történészei számára érdekes. Az egyik lehetséges interpretáció szerint az oktatásirányításban küzdelem zajlott a szaktárgyi elkötelezettségű, a világnézeti kontroll oldására igyekvő csoportok és a rendszer erősebb

ideologizáltságának fenntartására törekvők között. Az első csoport elsősorban a szakfelügyeleten, a második az általános nevelési felügyeleten keresztül érvényesítette befolyását, Ottó az előbbihez tartozott. Szerepének pontos értelmezéséhez akkor jutunk majd közelebb, ha valaki megírja az Országos Pedagógiai Intézet történetét. Mindenesetre tény, hogy Ottó évtizedekig magával hurcolta (de nem írta meg) az OPI-s konfliktusok történetét. A konfliktusok szereplői: Szabolcsi, Báthory, Szebenyi ma már nem élnek.

1966-tól a nemzetközi kultúrdiplomáciába is bekapcsolódik, a történelemtankönyvek egyeztetése – mely francia-német egyeztetésből igazi multinacionális projektté a, Magyarországról alkotott nemzetközi kép befolyásolásának egyik fontos elemévé vált a 60-as, 70-es évekre, s ezt szerencsére – más oktatáspolitikai szerepeitől eltérően – meg is írta Ottó.

Életművének maga által is legfontosabbnak tartott eleme a történelemtanítás formálása volt. Nem tankönyvet írt ugyan, de egyfajta "tankönyvalapanyagot". A Molnár Erik-féle kétkötetes Magyarország története után, a Hanák Péter szerkesztette egykötetes "Ezredév" előtt barátjával, a hasonlóképpen történelemmetodikus érdeklődésű, de szakterületét tekintve inkább középkoros, kora újkoros Unger Mátyással együtt írt egykötetes Magyarország története az egyetlen átfogó népszerűsítő szintézis. 1965 és 1979 között négyszer jelenik meg Magyarországon, sőt a világ legnagyobb példányszámú magyar témájú könyvei közé tartozik, hiszen, mint Ottó igazi öniróniával sokszor elmesélte, a kötet bekerült egy, a népi demokratikus országok történetét bemutató ottani értelemben szerény (egymilliós) példányszámú kínai könyvsorozatba. E könyvben tulajdonképpen először került sor az ötvenes évek történeti értékelésére is – s bizony ez legfelsőbb szinteken is politikai izgalmakat váltott ki. (Ottó például hiába érvelt, hogy a könyvben minden jelentősebb 11-20. századi magyar vezető arcképe ott van, az aggodalmas cenzor kivette Rákosi fényképét. Szabolcs Ottó a rá oly jellemző megoldással betett egy másik képet: amelynek felirata szerint "a személyi kultusz jegyében Rákosi Mátyás fényképe alatt ült össze a pártkongresszus" – ez a kép már maradhatott, így a kötet már megjelenhetett.) Történelemmetodikának "álcázva" jelent meg Ottó szöveggyűjtemény-sorozata is, mely a szigorúan egy tankönyvű rendszerben diákok százezreinek kezébe adott lehetőséget a történelem alternatív értelmezéseinek feldolgozására.

Ottót persze valóban nagyon érdekelte a tantárgymetodika, a Történelemtanítás című folyóirat – melyet ő szerkesztett évtizedekig – több száz cikke, tanulmánya tanúskodik erről. Ezeket szakmai pályája utolsó éveiben tanulmánykötetbe is összeállította, de a történelemtanítás nagy szintézisét megírni már nem volt türelme. Jólesően nyugtázta, de már nem reagálta le érdemben, amikor gyűjteményes kötetét oktatáspolitika-történetként, történelemtanítás-történetként próbáltuk bemutatni. Órákat tartott a pesti bölcsészkaron, ahova (az OPI egyik átszervezése kapcsán) 1984-től főállású docensként is "áttelepült" – sokunk emlékei szerint kifejezetten jókat – a történelemtanítás 18-20. századi történetéről. Ebből sem monográfia, hanem forrásgyűjtemény lett, Katona Andrással közös munka.

Szerencsére megírta viszont a Történelmi Társulat tanári tagozatának történetét, mely történet legnagyobb része (a továbbképzések, konferenciák története) eufemisztikusan szólva összefonódott Ottó életével, prózaibban nézve leginkább ezzel foglalkozott (s leginkább ő foglalkozott ezzel) a 80-as évektől aktív pályája végéig. Ezek a továbbképzések, konferenciák, különösen azokban a nyolcvanas években, amikor Ottó intézeti és egyetemi kollégái már a legkényesebb történelmi, kortörténelmi kérdések elmondását és megvitatását is vállalhatták, viszont még - a tanárok nagy tömegei számára elérhetetlen szamizdatkiadványokon kívül – nem nagyon jelenhetett meg nyomtatásban ilyesmi, rendkívül nagy jelentőségűek voltak. Ezeknek a konferenciáknak, továbbképzéseknek a szellemisége, hangulata valóságos kultuszfigurává tette Ottót az akkori

középnemzedékhez tartozó tanárok, s tanárnők körében – s ő igen jól érezte magát az akkor nála már több évtizeddel fiatalabbak társaságában.

Szabolcs Ottó műveinek, s tevékenységének, sokoldalú kapcsolati hálójának stb. nagyon nagy szerepe van a Kádár-rendszer közepének és második felének oldódási folyamataiban, 1990 után viszont politikailag elmagányosodott. Soha a legkisebb kompromisszumot sem tudta és akarta tenni azoknak, akik a történelemtanítást a nacionalizmus fokozására, a Horthy korszak rehabilitálására akarták használni – így az 1990-es, 1998-as, 2010-es ciklusok kormányzati uraival nem akart mit kezdeni. Oktatáspolitikai elképzelései viszont – a 4+4+4-es szerkezet, a tudományelvű tananyag-felépítés és tanártovábbképzés, az 1994-es, 2002-es, 2006-os kezdetű ciklusokban tették kívülállóvá. Végig a legnagyobb szaktárgyi szerveződésű tanáregyesület konszenzussal támogatott vezetője maradt – tekintélye e körben megkérdőjelezhetetlen volt, de befolyása az oktatáspolitikára nem volt.

Az ELTE rektorhelyettese, a Történelmi Társulat főtitkára búcsúztatta, megjelent pár megemlékezés. Ha a 19 században lennénk, írnának róla egy életrajzi monográfiát, de mára ez kiment a divatból. Abban viszont biztos vagyok, hogy a 20. század második felének történelemtanítás-történetét, kultúrdiplomácia-történetét, értelmiségi historiográfiáját feldolgozó kutatók gyakran idézik majd munkáit, idézik fel tevékenységét. S egy-két évtizedig még lesznek köztünk, akinek legkedvesebb tanára, atyai jó barátja marad.

Nagy Péter Tibor